

Архіви. Джерела. Спомини.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ РЕЛІГІЄЗНАВЦІВ. ДО 25-ЛІТТЯ ЗАСНУВАННЯ Володимир Гаюк

THE HISTORY OF UKRAINIAN ASSOCIATION OF RESEARCHERS
OF RELIGION. TO THE 25TH ANNIVERSARY OF ESTABLISHING
Volodymyr Haiuk

Ми продовжуємо друкувати спогади засновників Української асоціації релігієзнавців (УАР), яким по праву є экс-директор Львівського музею історії релігій Володимир Гаюк. Він майже 20 років (1986 – 2004) очолював цей музей, з яким і досі пов'язана його життєва доля. Його підтримка ініціативи київських колег щодо створення професійної спілки дослідників релігії зіграла важливу роль, оскільки розширила межі спілкування науковців, а засновані В.Гаюком травневі круглі столи з історії релігій в Україні стали вже традицією. 2020 – рік 30-ого міжнародного форуму, який десятиліттями збирає і об'єднує дослідників з різних куточків України, з Польщі та Литви, інших країн Прибалтики та Європи.

Матеріал до друку підготувала Л.Филипович.

В.Гаюк, 6.04.2020 (телефоном).

1. *Коли виникла ідея створити УАР? Хто був її батьком?*

Ідея створити асоціацію дослідників релігії належить Анатолію Колодному, який ознайомив мене з нею під час нашого очного знайомства, здається, взимку 1989-1990 рр. Я на той час вже був директором Музею історії релігії та атеїзму (з 1986). Професор Колодний разом зі своєю дружиною просто зайшов в Музей познайомитися. Під час розмови з'ясувалося, що нас пов'язує не тільки дослідження релігії, але й історія Косівщини, звідки я родом. Зокрема доля Павлика, віднайдення його могили, встановлення йому пам'ятника, знання творчості Івана Франка. І хоч він не гуцул, на відміну від мене, ми зійшлися світоглядно – з питань мови, історії України, її духовних діячів. На той час я горів ідеєю створення Інституту релігієзнавства, щоб роботу Музею поставити на науковий фундамент. А тут така нагода! Для мене створення Львівського осередку УАР, що власне і запропонував Колодний, стало подарунком з небес, оскільки для реєстрації Всеукраїнського об'єднання потрібна була реєстрація в 13 обласних центрах з 25. Я за цю ідею міцно захопився.

А після того все закрутилося: і створення осередку УАР, і Інституту релігієзнавства на базі Музею історії релігії, який вже був з 1989 р. саме музеєм історії релігії. Домовилися про проведення у Львові першого Круглого столу з історії релігій України. І вже в травні 1991 року вперше такий форум провели. Тобто співпраця зразу ж дала свої плоди.

2. Хто підтримав цю ідею?

Ідея створення Інституту релігієзнавства притягувала людей із Львівського середовища. Навколо Музею завжди були люди. А я був зацікавлений їх об'єднати, сконцентрувати, використати їх авторитет для постановня Інституту релігієзнавства. Люди були різні, це ж початок 90-х... Першим, хто відгукнувся, був Ярема Полотнюк, який готовий був співпрацювати з ІР, але офіційно. Йшлося про український переклад Корану, яким займався Полотнюк, але просив домовитися із Михайлом Бриком - директором Інституту суспільних наук, де він тоді працював. Я скористався своїми давніми зв'язками і питання вирішилося. Чи з вдячності, чи просто так, Ярема познайомив мене з Дашкевичем, знаним авторитетним істориком, керівником Львівського відділення Археографічної комісії Академії наук України, а згодом - Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, який весь час проводив в архівах, отримавши доступ до закритих справ. От туди я і завітав до нього. На мою пропозицію долучитися до Круглих столів з історії релігії він несподівано (бо всі знали його вимогливість і вибірковість у співпраці) погодився. І з того часу, аж до своєї смерті у 2010, Ярослав Романович завжди відкривав наші конференції, постійно виступав, незмінно писав тексти, уважно читав чужі...

Поступово навколо цих двох інтелектуальних велетнів - філос.офа Колодного та історика Дашкевича почав гуртуватися народ: Гайковський Михайло, Любашенко Вікторія, Горбач Назар, Паславський Іван, Омельчук Марія, Моравська Лілія, Борущкий Юрій, Анатолій Яртись з університету, Віталій Яремчук. І багато інших. Львів задихав!

Із створенням Інституту релігієзнавства, спочатку ніби на громадських засадах, а потім я вибив ставки в управлінні культури, купа людей почали спілкуватися між собою не тільки як земляки, але й як науковці. Ліля Моравська як вчений секретар музею взяла на себе організацію конференцій. За три роки (1991-1993) нам вдалося зацікавити наукову спільноту України цими форумами, які стали дуже популярними. Майже всі відомі на сьогодні вітчизняні релігієзнавці пройшли через наші круглі столи. Утворилася ціла когорта дослідників релігії по різних напрямках (історія, філософія, культура, музеє- і мистецтвознавство, богослов'я тощо). Ви подивіться тільки за змістом виданих щорічників, скільки там цікавого народу! Аргументуючи необхідність Інституту тим, що Львів перетворюється на один з центрів релігієзнавчих досліджень в Україні, вдалося таки в 1993 р. за підтримки Степана Давимуки, представника Президента України у Львівській області (спеціальне Розпорядження від 31 травня 1993 року) створити Інститут. Пізніше на базі музею та ІР постав і львівський осередок УАР. Першим директором Інституту став Віталій Яремчук, вченим секретарем Інституту призначено Л.Моравську. Серед ініціаторів була і Марія Омельчук, багатолітній референт Михайла Косіва – всі п'ять скликань (1990-2012). Вона у музеї працювала за сумісництвом і завідувачем відділу в Інституті. Нині вона директор Інституту (з грудня 2016 року). Завідувачами відділів в той час були ще Микола Бандрівський, Ярема Полотнюк, Ірина Вовк, Орест Скоп.) І це був правильний вибір чи призначення. Цікаво б звернутися до музейних документів, що і як там зафіксовано, бо вже деталі не пам'ятаю. Саме на цих людей ми оперлися у справі створення Львівської філії УАР.

Нас всіх тоді надихнула ця ідея, ми почали інтенсивно працювати. В команді, в єдиній команді. Працездатність була шалена. Але ми й зробили багато.

3. *Навіщо була потрібна така організація?*

Відродження релігії, особливо в нашому регіоні, який став флагманом у появі православної автокефальної церкви, відновлення УГКЦ, активізації протестантів, вимагало акумуляції наукових кадрів, які були покликані переосмислити реалії, достовірно вивчити історію заборонених в радянський час релігійних рухів і церков. Раніше всі писали про атеїзм, а тепер треба було написати про релігію, і написати правду. Найгарячішою темою був греко-католицизм, який відвойовував свою правдиву історію. І ми почали збирати тих, хто цікавився, писав, досліджував, часто підпільно, релігійні теми. *Львів поступово ставав релігієзнавчим Давосом*, куди щороку приїздили з усіх куточків України, і не тільки, щоб в травні поділитися своїми здобутками, послухати інших, окреслити плани на майбутнє. Ми старалися, крім основної конференційної програми, возити людей по історичних місцях Львівщини, знайомити з монастирями, Лаврами, замками, музеями, храмами. Вчені з Полтави, Дніпра, Харкова, Запоріжжя, Черкас, Києва, Одеси, Миколаєва знали релігійний Львів, певно краще, ніж самі львів'яни. Таким чином пробуджувалося бажання пізнати і релігійне життя в своїх регіонах. Тобто релігія існувала не як теорія, а як жива історія, яку треба вивчати.

Ми скоро всі передружилися, почали їздити один до одного в гості. Наприклад, Полтава стала центром дослідження історії релігій в радянський час, і школа Володимира Пащенко, який привозив зі собою аспірантів, студентів, молодих вчених, які стали кандидатами та докторами наук, жива і досі. Щороку постійно до нас приїжджає з Харкова

професор університету Георгій Панков. Вже не кажу про Відділення релігієзнавства на чолі з професором Колодним, яке регулярно з року в рік обов'язково когось делегує. А на перших порах це нас сильно підтримало, а своїм столичним рівнем підтягувало і якість наших наукових розвідок.

4. *Що стало конкретною причиною організації УАР?*

До цього мене спонукала потреба отримати інформацію про дослідників конкретних релігійних напрямів та використання їхніх напрацювань для удосконалення експозиції музейних відділів «Релігії Давнього світу», «Юдаїзм», «Православ'я в Україні», «Католицизм» тощо. Створення асоціації допомагало зібрати сили, віднайти нові імена, залучити молодь до релігієзнавства. Не знаю, чи є хоч один український релігієзнавець, який не був на конференціях у Львові. Щорічні наші конференції не просто збирали людей, які знайомилися, дружили, виступали – ми зразу ж почали видавати матеріали конференцій. На сьогодні це – серйозний архів, сотні імен, нові теми, наукові відкриття.

5. *Що ви пам'ятаєте з 1991-1992 рр. як років підготовки до створення УАР?*

Багато оргпитань вирішувалися з 1991 року під час наших львівських форумів. Ми ж не тільки теоретичні питання обговорювали. Але й про асоціацію розмірковували. Тобто на момент установчих зборів - початок 1993 р. ми вже були готові, по областях реєструвалися обласні осередки, які неформально комунікували один з одним. Треба було зробити останній крок в об'єднанні в загальноукраїнську інституцію.

6. *1993 рік – рік заснування УАР. 22.01 відбулися установчі збори, 27.07 Мінюст зареєстрував УАР як гро-*

мадську організацію. 14.10 відбулося розширене засідання Правління УАР. Що вам найбільше запам'яталося? І чому?

Я добре пам'ятаю ті установчі збори в Києві, в Інституті філософії. Там зібрався весь цвіт вітчизняного релігієзнавства, з усієї України, вчені, викладачі, музейники, як я, громадські діячі. Всі хотіли підтримати ідею створення УАР. Добровільно, ніхто нікого не примушував. Бо розуміли необхідність цієї справи. Авторитетні представники, зав. кафедрами, зав. відділами, директори, на той час всі хотіли бути членами УАР, бо справа була потрібна, а рівень дуже серйозний. Ми відчували себе частиною великої родини, а Київ став нашим домом, центром релігієзнавства. У Відділенні тоді працювали його класики, за підручниками яких вчилася все студентство, книжки яких ми вивчали – А.Колодний, Б.Лобовик, П.Яроцький, П.Косуха, середнє покоління підтягувалося... Кожного разу, збираючись як члени УАР, ми ділилися інформацією, набиралися розуму, піднімали наш науковий та організаційний рівень, чим потім ділилися в регіонах. У нашому зростанні важливу роль відіграла УАР.

УАР прищепила нам повагу до науки, пошану до наукової роботи. Тривалий час ІР входив до УАР як колективний член. УАР стала для нас, на місцях, своє рідною науковою кисневою подушкою, яка не давала задихнутися та впасти.

7. Які події з життя УАР ви ще пам'ятаєте?

Найперше – це щорічні травневі конференції «Історія релігій в Україні». В 2020 – це вже 30-та конференція! Вона старша за незалежність України. І я не знаю іншого такого тривалого конференційного досвіду в Україні.

Почав виходити Бюлетень Музею. Ми видавали тематичні Альманахи, приурочені до ювілеїв Петра Могили,

Андрея Шептицького, Данила Галицького, Йосипа Сліпого, Мирослава Любачівського, Володимира Стернюка, Івана Огієнка, окремих історичних подій. Видавнича робота істотно посилилася, і саме за рахунок наукових видань. Наші тематичні виставки почали бути схожими на наукові панелі. Завдяки УАР, яка зініціювала наукову роботу в Музеї, Музей тривалий час був науковим центром в дослідженні релігій у Львові.

Тобто УАР стала колективним організатором багатьох видів роботи. З'явилось зацікавлення у людей, які повірили в те, що є наука про релігію.

Особливу роль в консолідації науковців зіграв Бюлетень «Українське релігієзнавство». Воно насправду підняло рівень знань наших співробітників, весь час спонукало до напруженої наукової роботи, не давало опустити планку конференцій і виступів на них.

Авторитет конференцій настільки виріс, що почали їздити науковці з Європи, навіть Америки, особливо активно була Польща, Білорусь, Литва, Австрія, Угорщина.

8. Які роки і проекти УАР виявилися найбільш вдалими?

Серед найвдалиших проектів УАР відмічу ще раз бюлетень «Українське релігієзнавство», який завжди було цікаво читати через його тематичну різноманітність, різноплановість. Ну і другий масштабний проект - 10-томник «Історія релігії в Україні» - героїчний проект, значення якого ми ще недоусвідомили.

10. Яким чином ви персонально або ваш обласний осередок долучився до розбудови УАР? Що відбувалося у вас в області за ці роки? Що потім виросло у всеукраїнську акцію?

В своїй діяльності ми опиралися на Київ як мозковий центр, постійно звіряли свій поступ із загальноукраїнським. За традицією директор Музею очолює і обласний осередок. Зараз цим опікується Малець Орест, але після зміни Статуту – колективне членство відмінено, тому роль обласного керівника несуттєва.

11. Що є, на вашу думку, основним здобутком УАР?

В основу всіх форм діяльності покладений принцип науковості. І конференції, і видавнича справа, і музезнавство – все ґрунтується на наукових підходах.

12. Які були складнощі у постанні УАР?

Як всяка жива справа, постання УАР проходило в польових умовах. Ніхто нічого нам не приніс на блюді. Ми з кожним роком нарощували м'язи, ритмічно працюючи, шукаючи ресурси. Щоденні успіхи не дуже помітні, але вони потім складаються у серйозні здобутки. Люди, які робили і роблять цю справу – справжні подвижники, які розуміють, що без труда – не виловиш ... Трудності мають бути, бо те, що дається легко – скоро розпадається.

13. Що не вдалося реалізувати?

Я мріяв, що УАР допоможе у відродженні Ставропігійського інституту, тієї традиції, якою Львів може пишатися. Але, певно, ще не прийшов час.

14. Як мислилася УАР і чи відповідає вона зараз тим очікуванням?

Ми зробили менше, ніж хотіли, але більше, ніж могли.

15. Як ви бачите УАР в майбутньому? Що потрібно змінити, покращити в діяльності УАР, її центральних і обласних органах?

Мені повезло, що я знав Колодного і Дашкевича, з якими ми десятиліттями разом вибудовували таке цікаве

наукове життя. У вітчизняному релігієзнавстві треба продовжити курс Колодного, філософа, який системно, цілісно бачив УАР та її діяльність. Але оновлення має прийти разом із молодими. Ми старіємо, разом з нами старіє і Асоціація, треба шукати молодь, багато що залежить від лідера, от би знайти другого такого Колодного...

16. Чи збереглися у вас якісь документи, фотографії, артефакти з історії УАР? Чи могли б ви надати їх або копії для архіву УАР?

Шукайте в архівах Музею та Інституту релігієзнавства, там знайдете цікаві документи, які доповнили б мою розповідь конкретними даними.